

**T.C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI**

ALANLAR ORTAK

**TOPLUMSAL İLETİŞİM
90KG00022**

Ankara, 2011

-
- Bu modül, mesleki ve teknik eğitim okul/kurumlarında uygulanan Çerçeve Öğretim Programlarında yer alan yeterlikleri kazandırmaya yönelik olarak öğrencilere rehberlik etmek amacıyla hazırlanmış bireysel öğrenme materyalidir.
 - Millî Eğitim Bakanlığınca ücretsiz olarak verilmiştir.
 - **PARA İLE SATILMAZ.**

İÇİNDEKİLER

AÇIKLAMALAR	ii
GİRİŞ	1
ÖĞRENME FAALİYETİ-1	3
1. TOPLUMSAL GRUPLAR	3
1.1. Birey ve Toplum	3
1.1.1. Toplumsal Gruplar	4
1.1.2. Toplumsal Etkileşim	6
1.1.3. Toplumsal Rol	7
1.1.4. Toplumsal Statü	8
1.2. Farklı Toplumsal Ortamlarda İletişim	9
1.2.1. Aile İçi İletişim	9
1.2.2. Okul ve İletişim	10
1.3. Toplumsal İlişkiler	11
1.3.1. Toplum Tanımının İletişime Katkıları	12
1.3.2. Toplumun Sağlık Kurumları İle İlişkileri	13
UYGULAMA FAALİYETİ	14
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	15
ÖĞRENME FAALİYETİ-2	16
2. İNSAN İLİŞKİLERİNİ DÜZENLEYEN KURALLAR	16
2.1. Görgü Kuralları	17
2.1.1. Toplumda Dikkat Edilmesi Gereken Görgü Kuralları	17
2.2. Gelenek ve Görenekler (Örf ve Âdetler)	21
2.2.1. Gelenek ve Göreneklere Uymanın Sağladığı Faydalar	22
2.3. Dini Kurallar	22
2.4. Ahlak Kuralları	23
2.5. Hukuk Kuralları	24
2.6. İnsan Hakları	24
UYGULAMA FAALİYETİ	30
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	31
MODÜL DEĞERLENDİRME	32
CEVAP ANAHTARLARI	34
KAYNAKÇA	35

AÇIKLAMALAR

KOD	90KG00022
ALAN	Alanlar Ortak
DAL/MESLEK	Alanlar Ortak
MODÜLÜN ADI	Toplumsal İletişim
MODÜLÜN TANIMI	Toplumsal gruplar ve insan ilişkilerini düzenleyen kurallara ait temel bilgi ve becerilerin kazandırılacağı öğrenme materyalidir.
SÜRE	40/24
ÖNKOŞUL	
YETERLİK	Toplumsal gruplarla iletişim kurmak
MODÜLÜN AMACI	Genel Amaç Bu modül ile iletişim yöntemlerini kullanarak toplumsal gruplarla doğru ve etkin iletişim kurabileceksiniz. Amaçlar <ol style="list-style-type: none">1. Toplumsal grupları tanıyarak doğru ve etkin iletişim kurabileceksiniz.2. İnsan ilişkilerini düzenleyen toplumsal kuralları ayırt edebileceksiniz.
EĞİTİM ÖĞRETİM ORTAMLARI VE DONANIMLARI	Donanım: Afiş, resim, CD, DVD, bilgisayar, tepegöz, projeksiyon cihazı Ortam: Derslik
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	Modül içinde yer alan her öğrenme faaliyetinden sonra verilen ölçme araçları ile kendinizi değerlendireceksiniz. Öğretmen modül sonunda ölçme aracı (çoktan seçmeli test, doğru-yanlış testi, boşluk doldurma, eşleştirme vb.) kullanarak modül uygulamaları ile kazandığınız bilgi ve becerileri ölçerek sizi değerlendirecektir.

GİRİŞ

Sevgili Öğrenci,

İnsanların günlük yaşamlarında birbiriyle ilişki içinde olmaları, iletişim sürecini kullanmaları gerekli ve zorunludur. İnsanların kendilerini ve birbirlerini tanımaları, isteklerini, beklentilerini, duygu ve düşüncelerini ortaya koyabilmeleri, söz ve davranışlar aracılığı ile olur. Söz ve davranışların kullanılması iletişim sürecinin işlediğini gösterir. İletişim sürecinde duygusal, sosyal ve biyolojik ihtiyaçlarımızı gideririz.

Varlığımızı sürdürmek, haberleşmek, paylaşmak, etkilemek, yönlendirmek, mutlu olmak vb. amaçlarla iletişim kurmaya devam ederiz. Gelişen teknoloji ile birlikte değişen tek şey iletişim yöntem, teknik ve iletişim araçlarıdır. İletişim hep vardı ve var olmaya devam edecektir.

İletişim hayatı kolaylaştırmaktır. Her insan sevginin ve ilginin fazlasını bekler. Siz de olumlu iletişimi kullanarak insanlara olumlu yaklaşınız. Hem kendinize hem de insanlara hayatı kolaylaştırınız. Unutmayın ki sevgi ve dostluk, insanları doğru anlamak ve onlarla doğru iletişim kurmakla mümkün olacaktır.

Bu modül sonunda iletişim yöntemlerini kullanarak toplumsal gruplarla doğru ve etkin iletişim kurabileceksiniz.

ÖĞRENME FAALİYETİ-1

AMAÇ

Toplumsal grupları tanıyarak doğru ve etkin iletişim kurabileceksiniz.

ARAŞTIRMA

- Aile içi etkileşimi etkileyen başlıca faktörleri araştırıp sınıfta arkadaşlarınızla tartışınız.
- Toplumunu tanımak için bilinmesi gereken özellikleri araştırınız.

1. TOPLUMSAL GRUPLAR

İnsan; toplumsal (sosyal) yönden toplumun bir üyesi, yapı taşıdır. Bu yönüyle insan toplumsal bir varlıktır. Bir toplumun içinde doğar, toplumda yaşar, o toplumun kültürünü alır, toplumsal kurallara uyar, yaşamın çeşitli dönemlerinde aldığı özelliklerle toplumsallaşır ve iletişimini sürdürür. Toplumsal iletişim insanlar için zorunludur.

1.1. Birey ve Toplum

Birey, sınırsız ihtiyaçları olan ve bu ihtiyaçlarını karşılamak için kabiliyetlerine sınır konmayan, maddi kaynakları sınırlı bir dünyada yaşayan, sosyal ve medeni bir varlıktır. Tek başına hayatını sürdüremez, toplum içinde yaşamak zorundadır.

Her birey, farklı özelliklere ve kabiliyetlere sahiptir. Bu farklılıkların herkes tarafından kabul edilmesi ve özel olduğunun bilinmesi sağlıklı bir toplum için şarttır. Bireyler hem kendileri hem de toplum yararına kabiliyetlerini geliştirmek zorundadır.

Toplum; sınırları belli bir doğal çevrede ortak amaçlar için bir araya gelen, birbiri ile ilişki, iş birliği ve dayanışma içinde olan insanlardan oluşan kümelerdir.

Resim 1.1: Birey ve toplum

➤ **Toplumun tanımının özellikleri**

- Toplum gelişigüzel veya rastgele bir araya gelmiş insan yığınlarından farklıdır.
- Toplumun oluşturan insanlar arasında duygusal, hukuk ve ekonomik ilişkiler vardır.
- Toplum belli bir sürekliliğe sahiptir ve toplumun ömrü insan ömründen daha uzundur.
- Toplum, üyelerine belli rol ve sorumluluklar verir. Bu rol ve sorumluluklar kişinin toplumdaki yerini belirler.
- Toplumun oluşturan üyeler arasında iş bölümü ve iş birliği vardır.
- Her toplumun bir coğrafi yerleşim yeri vardır.
- Toplumun kendi üyeleri tarafından oluşturulan ortak kültürü vardır.
- Toplumun görevlerini yerine getirmesini sağlayan toplumsal kurumları vardır. Aile, hukuk, devlet bu kurumlardan birkaçıdır.
- Her toplumun belli bir yapısı vardır. Toplumun yapısı toplumsal ilişkilerin tümüdür.

1.1.1. Toplumsal Gruplar

Toplumsal grup, birbirleriyle yeterli sayılabilecek bir süre etkileşimde bulunan, ortak değerleri paylaşan, ortak amaçlarını gerçekleştirmek için belli kurallara göre karşılıklı ilişkide bulunan insanların oluşturduğu topluluktur.

Toplumsal gruplar, fizyolojik ve toplumsal ihtiyaçların karşılanması için kurulur. Aile, dernek vb. her toplumsal grubun kendine zu bir amacı vardır. Grubu oluşturan üyeler bu amacın bilincine vararak davranır. Toplumsal grubun oluşabilmesi için bireyler arasında fiziksel yakınlık ve ortak özelliklerin olması yeterli değildir.

➤ **Grupların temel zellikleri**

- Grubu oluşturan insanların ortak bir amacı vardır.
- Grubun içinde bir iş bölümü vardır.
- Grubun ortak değer ve normları vardır.
- Grup yeleri arasında rol ve statü ayrımı vardır.
- Grup içinde birbirleriyle bağlantılı ilişkiler ağı vardır.
- Bireylerin psikolojik ve fizyolojik ihtiyaçlarına cevap verir.
- Her grup, amaçladığı işlevini sürdürdüğü müddetçe varlığını sürdürür.

1.1.1.1. Resmî (Formal) Gruplar

Yetkili organlarca oluşturulmuş, yasa, tzuk ve yönetmeliklere göre yönetilen gruplardır. Görevleri ve sorumlulukları bellidir. Bu tür gruplar resmî atamalarla oluşturulur (il sağlık müdürlüğünde çalışanlar vb.).

Resmî gruplarda yönetici çoğu kez atanarak gelir aynı zamanda resmî otoriteye sahiptir.

Resmî gruplar organizasyonun ihtiyaçlarına göre yine organizasyon tarafından oluşturulur. Örgüt yeleri de belirli bir fonksiyonu görmek üzere resmî gruplara ye olarak atanır.

1.1.1.2. Resmî Olmayan (İnformal) Gruplar

Genellikle kuk toplumsal gruplardır. Değişik nedenlerle meydana gelirler. Bu gruplara arkadaşlık ve yardımlaşma grupları örnek verilebilir.

Resmî olmayan gruplarda ise grubun lideri büyük ölçüde durumsallık niteliği taşımaktadır ve lideri grup seçer ve benimser.

➤ **Resmî olmayan grupların oluşma nedenleri**

- İhtiyaçların tatmini
- Görülen için gerektirdiği kişiler arası ilişkiler
- Grup amaçlarını benimseme
- Ekonomik yarar sağlama
- Ortak faktörler
- Ortak amaçların gerçekleştirilmesi
- Grup içi dayanışma

Resmî veya resmî olmayan gruplara mensup olanların aralarındaki yakınlık; ortak tutum, davranış ve düşünceye sahip olma ile grup içinde kalma, grup amaçlarını gerçekleştirme konusundaki kararlılıklarının ve bağlılıklarının derecesidir. Eğer bağlılık derecesi yüksekse kararlı bir gruptan, düşükse gevşek bir gruptan söz edilir.

1.1.1.3. Aile-Arkadaş İlişkileri

Aile; toplumsallaşma sürecinin ilk ve en etkili biçimde yer aldığı, ana-babalar ile çocuklar arasında birincil ilişkilerin kurulduğu, ekonomik etkinliklerin yer aldığı bir toplumsal kurumdur.

Arkadaşlık ilişkileri, kişileri olgunlaştıran ve onları sosyal varlıklar hâline getiren önemli bir olgudur. Arkadaşlık ilişkileri çocuğun evinde karşılanmayan önemli gereksinimlerdenidir. Arkadaş grubunda alınan kararlara bire bir bağlılık, her şeyden daha önemli hâle gelebilir. Arkadaşlıklar, birçok davranışın gelişmesinde önemli rol oynar. İş birliği, dayanışma, iş bölümü, yardımlaşma, güven, bir grup olma, saygı, sevgi gibi birçok olumlu özelliğin gelişmesinde önemli olduğu gibi bazen yanlış arkadaşlıklar olumsuz davranışların kaynağı olabilir (sigara, alkol, uyuşturucu ve ilaç bağılılığı vb.).

Arkadaş grupları, iletişim kurma, sorumluluk alma, liderlik, bir işi sonuna kadar sürdürebilme gibi özelliklerin gelişmesi için uygun ortam yaratır. Grup içinde birey kendini değerlendirir. Kendisinin nasıl bir yerde ve nerede olduğunu ölçer. Model aldığı arkadaşlarına benzemeye çalışırken kendisi de başkalarına model olabilir.

Resim 1.2: Mutlu iki arkadaş

1.1.2. Toplumsal Etkileşim

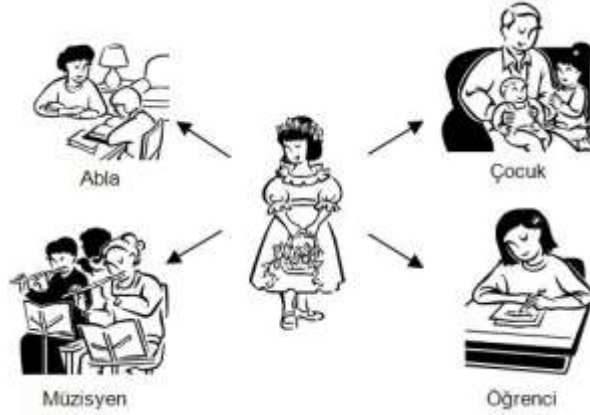
Kişiler arasındaki toplumsal karşılaşma biçimi, yaşantılarımızın büyük bir bölümü ve toplumsal etkileşimlerden oluşmaktadır. İnsanlar toplumda herhangi bir sebepten dolayı etkileşimde bulunur (evde, okulda, iş yerinde, arkadaşlık gruplarında vb.).

Etkileşimler, bir grubun üyeleri arasında veya bir grubun bir üyesiyle bütün grup arasında oluşan alma verme sürecidir. Kişiler, toplumsal etkileşim ile bir kimlik sahibi ve etkisi altında olduğu toplumun bir üyesi olurlar.

Toplumsallaşma, bireye kazandırdığı kültürel kimliği ve bu kimliği kendinden sonraki kuşaklara aktarmasını da sağlar. Yeni doğan bebeğin zamanla edineceği kültür doğal olarak bulunduğu toplumun kültürü olacaktır. Bu kültürü de bebeğe zaman içinde aşılacak olan ailesidir. Bu durum başından sonuna kadar toplumsallaşmanın yer aldığı bir süreçtir. Toplumsallaşma sürecinde bireyler, toplumsal rolleri de öğrenirler.

1.1.3. Toplumsal Rol

Her statünün kendisine özgü olarak bireye yüklediği bazı görevler vardır. Toplum, bireyin bu görevleri yerine getirmesini beklemektedir. Bireyin statüsüne uygun davranışlarına **rol** denir. Roller, "ideal rol" ve "gerçek rol" olarak ikiye ayrılır. Bir statüdeki kişiden toplumun beklentilerine (olması istediklerine) **ideal rol**, o statüdeki kişinin gerçekleştirebildiklerine de (statüsüne uygun olarak elinden gelenlere) **gerçek rol** denir. Sosyal rol ne geçicidir ne de kurgusaldır. Sosyalleşme sürecinde öğrenilir.

Şekil 1.1: Bir bireyin farklı roller üstlenmesi

➤ Rollerin Özellikleri

- Statünün değişken ve hareketli yönüdür.
- Bir statünün rolü zamanla değişebilir.
- Her statünün rolü ait olduğu toplum tarafından belirlenir.
- Statüye sahip bireyin tutum ve davranışları üzerinde etkilidir.
- Toplumsal yapılara göre farklılaşabilir.
- Bireyin statüsüne uygun biçimde yaptığı gerçek rol toplumun beklentilerine uygunsuzsa beğenilir, uygun değilse kınanır.

1.1.4. Toplumsal Statü

Bir toplum içinde yaşayan bireyin o toplumdaki yerini, konumunu ve mevkisini belirleyen özelliklerine “toplumsal statü” denir. Her toplumsal statünün mutlaka bir rolü bulunur. Statü, başkalarıyla karşılaştırıldığında kişinin sosyal yerinin neresi olduğunu anlatır. Oysa sosyal rol bize kişinin ne yaptığını anlatır.

Kişiler toplum içinde değişik statülere aynı anda sahip olabilir. Örneğin, bir kişi hem annelik hem öğretmenlik statüsüne sahip olabilir. Her birine bağlı olarak elde etmiş olduğu haklar ve sorumlu olduğu görevler bulunmaktadır.

Her statü bir başka statü ile hatta statülerle ilişkili olmak zorundadır. Örneğin öğretmenlik statüsü mutlaka öğrencilik statüsüne gereksinim duyar.

➤ Statü çeşitleri

- **Verilmiş statüler:** Bireyin kazanmak için herhangi bir çaba sarf etmediği, doğuştan kendisinde var olan statülerdir (cinsiyet, ırk, zengin ya da yoksul bir ailenin çocuğu olmak vb.).
- **Kazanılmış statüler:** Bireyin doğuştan sahip olmadığı, kendi çaba ve gayretiyle sonradan elde ettiği statülerdir (doktor, öğretmen, öğrenci olmak vb.).

Şekil 1.2: Kazanılmış statüler

➤ Statülerin özellikleri

- Bazı statüler doğuştan, bazıları ise sonradan kazanılır.
- Aynı anda birden çok statüye sahip olunabilir.
- Bireylerin sahip oldukları statülerin sayısı zamanla artar.
- Her statü kendisine özgü bazı kurallara bağlıdır.
- Statüler arasında karşılıklı ilişki vardır.
- Statüler toplumdan topluma değişebilir.
- Statülerin kaynağı toplumdur.

1.2. Farklı Toplumsal Ortamlarda İletişim

Toplumsal yaşamda içeriği ne olursa olsun bir sorunu çözmek için insanların düşünce alışverişinde bulunmaları bir başka deyişle iletişim kurmaları gerekir. Karşılıklı konuşma ve karşılıklı tartışma becerisinin geliştirilmediği bir toplumda, herhangi bir sorunu çözmek amacıyla başlatılan etkileşim, kısa sürede sürtüşme ve çatışmaya dönüşür. Böylece var olan sorunu çözmek şöyle dursun, soruna yenileri eklenir. Toplumsal çatışmalara yol açan bu durumun temel nedeni toplumu oluşturan bireylerin yeterli iletişim becerilerine sahip olmamasıdır.

1.2.1. Aile İçi İletişim

İnsanoğlu ilk sosyal deneyimlerini aile içinde yaşar. Bireyin yaşamının ilk yıllarında sevilme, okşanma, kucağa alınma, beslenme ve korunma gibi gereksinimleri yeterince ve zamanında karşılanır ise temel güven duygusunun oluşumu sağlanmış olur. İletişim; ailenin fonksiyonlarını ortaya çıkarmak, aile bireylerinin kişisel ihtiyaçlarını karşılamak ve onların hedeflerine ulaşmalarını sağlamak için gereklidir.

Resim 1.3: Ailede iletişim

➤ Ailede sağlıklı iletişimin etkileri

- Aile üyelerinin birbirlerini anlamalarını sağlar.
- Aile bireylerinin aralarında kuvvetli bir bağ oluşturur.
- Çocuklara doğru iletişimi öğretir.
- Ailenin diğer kişilerle ilişkilerini olumlu yönde etkiler.
- Bireycilik, bencillik, paylaşamama, öfke, yargılama, kötümserlik, yalnızlık duygusu azalır.

Sağlıklı iletişime sahip bir ailede karşıdakini anlamaya çalışma, birlikte karar verme, hatalara karşı tolerans ve sevgi hâkimdir. Böyle ailelerde tek bir otoriter güç olmaz. Bu güç uygun yer ve zamanda üyelerce paylaşılır. Sağlıklı iletişim kurabilen ailelerde kriz ve stres ile baş etmek kolaylaşır.

Aile üyelerinin birbirinin hakkına saygı göstermediği, baskı uyguladığı, tehlikeye maruz bıraktığı, ihmal ettiği, sevgi göstermediği durumlarda istismar ve şiddet ortaya çıkmaktadır. Bu durum aile içi iletişimi olumsuz yönde etkiler. Aile içinde olumlu etkileşim sağlanmazsa aile dağılır, varlığını sürdüremez.

➤ **Aile içi etkileşimi etkileyen başlıca faktörler**

- Anne baba yaşı
- Evlilik ve ebeveynliğe hazır oluşluk
- Ana babanın sağlık düzeyleri
- Birbirlerine olan saygı ve güvenleri
- Yetiştirilme biçimleri
- Ekonomik ve sosyal güvenceleri
- Çocuğun istenip/istenmemesi
- Çocuğun sağlık düzeyi ve cinsiyeti
- Aile üyelerinin beraber geçirdiği zaman, kullandığı mekân
- Aileyi örseleyen ölüm, iflas gibi stres yaratan olaylar

1.2.2. Okul ve İletişim

Aileden sonra ikinci temel sosyal grup, çocuğun okulu, sınıfı ve arkadaşlarıdır. Bu sosyal çevrede, öğrenci öğretmen ilişkisi çocuğun kişiliğini oluşturan temel etkidir. Okulda öğrenci ilişkileri çeşitli düzeylerde devam eder. Çocuğun sıra arkadaşlarıyla ilişkileri, grup üyeleriyle eğitsel kol çalışmalarındaki görev ilişkileri, sınıf arkadaşlığı ilişkileri, servis arkadaşlığı ilişkileri ve diğer sınıflardaki öğrencilerle ilişkileri okuldaki insan ilişkilerine örneklerdir.

Okul kalabalık ve geniş bir ortamdır. Okul içi iletişimde alınan kararların herkes tarafından kabul görmesi önemlidir. Çocuk değişik gruplarla sürekli iletişim hâindedir. Kısacası hem formal hem de informal bir şekilde gerçekleşebilecek ilişkiler söz konusudur. Öğrenciler arasında sıkı bir dostluk duygusu ve birbirlerini koruma içgüdüğü mevcuttur. Bu kalabalık ve yoğun iletişimde, bu grupların sağlıklı iletişim kurması ancak bilinçli bir çabayla mümkün olur.

Öğrenciler okulun diğer çalışanlarıyla resmî bir iletişim süreci içindedir. Bu iletişim süreci genelde saygıya dayalıdır. Öğretmenlerin genel iletişim konusu öğrencilerdir. Öğretmenler öğrencileri ve diğer okul çalışanlarıyla profesyonel iş ilişkisi içinde çalışırlar.

Yönetim ekibinin başarılı olmaları için diğer çalışanların öğrenciler ve velilerle birlikte etkin bir iletişim içinde olmaları gerekir.

Şekil 1.3: Öğretmen öğrenci ilişkisi

1.3. Toplumsal İlişkiler

Bir toplumdaki insanların kendilerini anlatmak, başkalarını anlamak, gereksinimlerini gidermek, karşılıklı yardımlaşmak ve anlaşmak üzere giriştikleri her türlü yaklaşma ve uzaklaşmalara **toplumsal ilişki** denir.

- **Toplumsal ilişkilerin özellikleri**
 - Toplumsal ilişki, en az iki kişi arasında olmalı
 - Belirli bir zaman dilimi içinde yaşanmalı
 - İlişki içindeki bireyler birbirinden haberdar olmalı
 - Bireyler birbirlerini olumlu yönde etkilemeli
 - Yaşanan ilişki bireyler arasında aynı anlama gelmeli
- **Toplumsal ilişki çeşitleri**

Toplumsal ilişkiler ilişkinin süresi ve bireyler arası yakınlık derecesine göre iki farklı ölçüte göre sınıflandırılır:

- **Bireyler arası yakınlık derecesine göre:**
 - **Birincil ilişkiler:** İnsanlar arasında yüz yüze ve sıcak bir ilişki vardır. “Biz” duygusunun egemen olduğu bu ilişkide kişisel çıkara rastlanmaz. Yazılı kurallara dayanmayan, daha çok duygu ve samimiyetin geçerli olduğu ilişkilerdir. Örnek: Aile fertleri, komşular ve yakın arkadaşlar arasındaki ilişki.
 - **İkincil ilişkiler:** İnsanlar arasındaki resmî kurallara dayanan ve genelde yazılı kurallarla çerçevesi sınırlandırılmış olan ilişkilerdir. Bu ilişkide “ben” duygusu ön plandadır. İlişkideki insanlar yüzeysel ve kısmi olarak ilişkiye katılır. Çok geniş bir insan katılımı vardır. Örnek: Bir resmî kurumda amir ile memur ilişkisi.

- **Süresine göre:**
 - **Tesadüfi ilişkiler:** Belli bir ihtiyacı gidermek için karşı karşıya gelmiş insanların kısa süreli sosyal ilişkileridir. Örnek: Otobüs şoförü ve yolcusu arasındaki ilişki.
 - **Periyodik ilişkiler:** Önceden planlanmış bir program dâhilinde belirli zamanlarda gerçekleşen seyrek, fakat düzenli ilişkilerdir. Örnek: Haftanın belirli günlerinde ders için bir araya gelen öğretmen ve öğrencilerinin ilişkisi.
 - **Sürekli ilişkiler:** İnsanların birbirleriyle gerçekleştirdikleri çok uzun süreli devam eden ilişkilerdir. Örnek: Aile içinde ve yakın arkadaşlarla kurulan ilişkiler.

1.3.1. Toplum Tanımının İletişime Katkıları

Toplumun da bireyler gibi kendine özgü özellikleri vardır. Toplum, bireylerin ortak kültürünü, değerlerini, hayat tarzlarını ve ilişkilerinin bütünlüğünü temsil eder. Topluma hizmet veren işletmeler ve kişiler toplumun bu temel özelliklerini bilmek zorundadır.

Şekil 1.4: Toplumdaki değişik kültürler

- **Toplum tanımak için bilinmesi gereken özellikler**
 - Toplumun nüfus özellikleri
 - Toplumla ilgili genel bilgiler
 - Toplum için mevcut hizmet olanakları
 - Topluma sunulan hizmetlerin kullanımı
 - Toplum sağlığına yönelik risk durumları
 - Sağlıkla ilgili bilgi, tutum, davranışlar
 - Sağlık ve hastalık durumu
 - Toplum katılımı
- **Toplum tanımının önemi**
 - Sağlık düzeyine etkili olan faktörlerin belirlenmesi,
 - Sorun ve gereksinimlerin belirlenmesi,
 - Önceliklerin belirlenmesi,
 - Çözümlerin belirlenmesi,
 - Hizmet önceliklerinin belirlenmesi,
 - Hizmetlerin değerlendirilmesinde kullanılır.

1.3.2. Toplumun Sağlık Kurumları İle İlişkileri

Toplumun sağlık kurumlarından temel beklentisi hakkaniyet ve eşitlik ilkesine dayanan, ulaşılabilir, gerçekçi, yeterli ve nitelikli sağlık hizmetidir. Toplumun iyi bir hizmet alabilmesi için sağlık kurumlarını yeterince tanınması ve benimsemesi gerekir.

Sağlık kurum ya da kuruluşları, demokratik süreç içinde vatandaşların sağlık ve sağlık hizmetlerinden beklentilerini hesaba katarak ihtiyaçlarını göz önünde tutmalıdır. Sağlık sistemlerinin finansmanı, sağlık hizmetlerinin tüm vatandaşlara erişecek bir şekilde sunulmasına ve sağlık kaynaklarının etkili kullanımına imkân vermelidir. Bu hizmetleri yürütülmesi için toplum katılımı da önemlidir.

Şekil 1.5: Sağlık kurumlarından hizmet alma

- **Toplum katılımını sağlamada önem verilmesi gereken noktalar**
 - Toplumun iyi tanınması, iyi ilişkiler kurma
 - Toplumda birlik yaratma
 - Toplumun ihtiyaç ve beklentilerinin belirlenmesi
 - Katılımın her aşamasında ilgiyi canlı tutma
 - Liderleri tanıma, geliştirme
 - Yerel kaynakları kullanma
 - Topluma etkin sağlık eğitimi verme
 - Gönüllü kuruluşları geliştirme
 - Toplumun harekete geçirme
 - Toplum katılımına yönelik kurum ve kuruluşları işlevsel hâle getirme
 - Sektörler arası iş birliğini sağlama
 - Kitle iletişim araçlarını kullanma

UYGULAMA FAALİYETİ

Toplumsal grupları tam ve doğru olarak ayırt ediniz.

İşlem Basamakları	Öneriler
➤ Toplumsal grupları özelliklerine göre ayırt ediniz.	➤ Çevrenizdeki toplumsal grupları gözlemleyerek öğrenim faaliyetinde verilen bilgilerle karşılaştırabilirsiniz.
➤ Farklı toplumsal ortamlarda sağlıklı iletişim kurunuz.	➤ Farklı toplumsal ortamlarda sağlıklı iletişim kurarken bilinmesi gerekenleri öğrenim faaliyetinden tekrar edebilirsiniz.
➤ Toplumun sağlık kurumları ile ilişkilerini kavrayınız.	➤ Toplumun sağlık kurumları ile ilişkileri konusunu öğrenme faaliyetinden tekrar edebilirsiniz.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Aşağıdaki soruları dikkatlice okuyarak doğru seçeneği işaretleyiniz.

1. Aşağıdakilerden hangisi grupların temel özelliklerindedir?
A) Grup üyeleri arasında rol ve statü ayrımı vardır.
B) Sosyal yardım hizmetleri
C) Evlilik ve ebeveynliğe hazır oluşluk
D) Ana babanın sağlık düzeyleri
E) Ekonomik yarar sağlama
2. Aşağıdakilerden hangisi toplumsal ilişkilerin özelliklerinden değildir?
A) Toplumsal ilişki, en az iki kişi arasında olmalı
B) Belirli bir zaman dilimi içinde yaşanmalı
C) Çözümlerin belirlenmesi
D) Bireyler birbirlerini etkilemeli
E) Yaşanan ilişki bireyler arasında aynı anlama gelmeli
3. Aşağıdakilerden hangisi aile içi etkileşimi etkileyen başlıca faktörlerden değildir?
A) Evlilik ve ebeveynliğe hazır oluşluk
B) Ana babanın sağlık düzeyleri
C) Birbirlerine olan saygı ve güvenleri
D) Yetiştirilme biçimleri
E) Çevrenin fiziksel ve iklimsel özellikleri
4. Toplumu tanıyabilmek için aşağıdakilerden hangisinin bilinmesi gerekir?
A) Toplumun nüfus özellikleri
B) Toplumsal ilişki, en az iki kişi arasında olmalı
C) Belirli bir zaman dilimi içinde yaşanmalı
D) İlişki içindeki bireyler birbirinden haberdar olmalı
E) Bireyler birbirlerini etkilemeli
5. Aşağıdakilerden hangisi toplumsal ilişki çeşitlerindedir?
A) Başvuru nedenlerine göre
B) İlişkinin süresine göre
C) Hastalık nedenlerine göre
D) Coğrafik nedenlere göre
E) Kaynakların sınırlılığına göre

DEĞERLENDİRME

Cevaplarınızı cevap anahtarıyla karşılaştırınız. Yanlış cevap verdiğiniz ya da cevap verirken tereddüt ettiğiniz sorularla ilgili konuları faaliyete geri dönerek tekrarlayınız. Cevaplarınızın tümü doğru ise bir sonraki öğrenme faaliyetine geçiniz.

ÖĞRENME FAALİYETİ-2

AMAÇ

İnsan ilişkilerini düzenleyen toplumsal kuralları ayırt edebileceksiniz.

ARAŞTIRMA

- “İnsanlar giyimleri ile karşılanır, düşünce ve davranışları ile uğurlanır.” sözünün ne anlatmak istediğini araştırarak edindiğiniz bilgileri sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.
- Hukuk kurallarının toplum barışı açısından faydalarını araştırarak bir sunu oluşturunuz ve sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.
- Toplumu düzenleyen kuralların neler olduğunu farklı kaynaklardan araştırarak öğrendiklerinizi yazılı hâle getirerek sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

2. İNSAN İLİŞKİLERİNİ DÜZENLEYEN KURALLAR

İnsanın olduğu her yerde sosyal ilişkiler de var olacaktır. İnsanların toplum içinde yaşamaları ve diğer bireylerle sosyal ilişkiler kurmaları onlara birtakım yetkiler, yükümlülükler ve ödevler getirir. Sosyal ilişkilerle belirlenen bu ödevler ve yükümlülükler toplumsal güce sahiptir. Toplum hâlinde yaşayan insanların yerine getirmek zorunda oldukları ödevleri ve kullanacakları yetkileri belirten kurallara, sosyal düzen kuralları denir.

Toplum içinde bir arada yaşamak zorunda olan insanların göz önünde bulundurması gereken kurallar vardır. Bunlardan bazıları;

- Hoşgörülü ve iyimser olmak,
- Olgun bir kişiliğe sahip olmak için çaba göstermek,
- Eleştiriyi yerinde ve zamanında yapmak,
- Giyime önem vermek, giydiğimiz kıyafetin yer, mevki ve zamana uygun olmasına dikkat etmek,
- Başkalarını rahatsız edici davranışlardan sakınmak,
- Verilen sözü tutmak,
- Ziyaretin kısa ve zamanlı olmasına dikkat etmek,
- Oturuş ve kalkışlarda hareketlere özen göstermek,
- Gerektiğinde özür dilemesini bilmek,
- Özel konuşma yapanların yanına gitmemek,
- Uygun olmayan el ve sözlü şakalardan kaçınmaktır.

2.1. Görgü Kuralları

İnsan topluluklarında hiçbir zorlama olmadan kendiliğinden oluşan ve zamanla toplumun olmazsa olmazları arasına giren kuralları vardır. Görgü kuralları da bu kurallardandır. Görgü; bir toplumda var olan ve uyulması gereken saygı ve incelikler bütünüdür.

Görgü kuralları; toplumların inanç, eğitim, ekonomik güç, teknolojik seviye, örf ve âdetlerine göre farklılıklar gösterir. Ancak görgü kuralları; içinde yaşanan toplumun hukuk, din ve ahlak kurallarından tamamen farklı değildir. Dünyadaki toplumların görgü kuralları, değişik olabildiği gibi zamanın geçmesi ve teknolojik ilerlemeler de bazı görgü kurallarını kaldırıp yerlerine yenilerinin konulmasına sebep olur.

Görgü kurallarının amacı; toplumdaki insanların birbirleri ile ilişkilerinde medeni davranışlar içinde bulunarak fert ve toplumun huzurunu sağlamaktır. Ayrıca görgü kuralları, çok sık karşılaşılan günlük işlerde düzeni sağlar. Böylece toplum belli bir rahatlığa kavuşur.

Görgü kurallarını çiğneyen kişi “kaba, tuhaf, bilgisiz ve görgüsüz” diye nitelendirilir. Bu nitelendirmelerin hoş olmaması nedeniyle insanlar görgü kurallarına uyma zorunluluğu hisseder. Görgü kurallarına uyma insanlar arasında iyi niyet, yakınlaşma, anlayış, hoşgörü ve dayanışma duygusu yaratır. Bu duygular ise insanları, toplumsal bütünlük ve dayanışmaya götürür.

Şekil 2.1: Yemekte görgü kuralı

2.1.1. Toplumda Dikkat Edilmesi Gereken Görgü Kuralları

Görgü kuralları toplumdaki gelişmişlik düzeyinin göstergesidir ve insanların kendilerine saygı duymaları ile ilişkilidir. Bu sayede insanlar, başkalarına ait olan mektubu okumaz, özel konuşmaları dinlemez, başkalarının odasına kapı çalmadan girmezler.

➤ **Giyinme konusunda dikkat edilmesi gereken kurallar**

Toplumsal hayatın her alanında, her sosyal faaliyette insanlar, giyim kuşamlarıyla kabul görürler. Çalışanların iş yeri şartlarını dikkate alarak giyinme zorunlulukları vardır. Bir tarla işçisinin, bir posta memurunun ve bir öğretmenin kıyafetinin farklı olması doğaldır.

İş görüşmelerine gideceğiniz zaman, unutmayın ki kıyafet, çok önemli bir tavsiye mektubu gibidir. İnsanlar; görgülü, zevkli, nazik, kültürlü ve ağır başlı vb. izlenimleri karşı tarafa yansıtacak şekilde giyinmeye özen göstermelidir. Aksi mesajlar verecek giyim ve kuşamdan kaçınmalıdır. Renk ve model seçiminde ciddi ve ağırbaşlı kıyafetleri seçmek, size daima saygın bir özellik kazandıracaktır. İnsanların giyim konusunda dikkat etmesi gereken kurallardan bazıları şunlardır:

- Kadın ve erkek kendisine uygun kıyafet seçmelidir.
- Kıyafet seçerken kişinin yaşı, fiziki yapısı, cinsiyeti, mesleği gibi hususlar dikkate alınmalıdır.
- Giydiği elbise, gömlek, kravat, ayakkabı, şapka gibi eşyalar arasında uyum sağlanmalıdır.
- Sökük, yırtık, ütüsüz elbise, boyasız ayakkabı giyilmemelidir.
- Çalıştığı iş yerinde sade giyinmeye özen göstermelidir.
- Önemli toplantılara; toplantının yeri, zamanı ve özelliği dikkate alınarak uygun kıyafetle gidilmelidir.
- Misafir karşılama veya kabul etme sırasında da uygun kıyafet seçilip giyilmelidir.
- Bulunduğu yer veya toplumun kabul etmeyeceği kıyafetleri giyinmekten kaçınılmalıdır.

➤ **Karşılama, selamlaşma, el sıkışma konularında dikkat edilmesi gereken kurallar**

İnsanların birbirine selam vermeleri, insan ilişkileri açısından son derece önemlidir. Selam veriş tarzınızla kişiliğinizin yapısı hakkında karşı tarafa fikir verebilirsiniz. Örneğin güçlü, tok bir sesle, kararlı bir şekilde verilen selam kuvvetli bir kişiliğin göstergesi olarak anlaşılır.

Şekil 2.2: Karşılama, selamlaşma

Birbirini tanıyan insanlar, karşılaştıklarında birbirlerini selamlar. İş yerine, okula, arkadaş toplantısına gelenler kendilerinden önce gelenlere selam verir. Selamlaşmada günün saatine göre iyi dilekler belirtilir. Ayrıca kişilerin ilgilerini, sevgilerini, saygılarını göstermeleri açısından selamlaşma güzel bir başlangıçtır.

Biri size selam verdiğinde selamını alınız. Selamı en güzel şekilde almaya özen gösteriniz. Selam verildiğinde o an önemli bir işle meşgul olsanız bile karşılık vermeyi ihmal etmeyiniz. Karşılaşma, selamlaşma ve el sıkışmada uyulması gereken kurallardan bazıları şunlardır:

- Selamlama sırasında abartılmış konuşma ve davranışlardan kaçınılmalıdır.
- Toplantı veya davetlerde önce evin hanımı, sonra diğer kişiler selamlanmalıdır.
- El sıkışmada, üst makamda bulunanların veya yaşlıların önce el uzatmaları gerekir.
- Gerek ilk tanışma ve gerekse selamlaşmada bayan, elini uzatmadıkça erkeğin elini uzatmaması gerekir.
- Selamlaşma baş eğilerek, el kaldırılarak, şapka çıkarılarak olduğu gibi sözle de olur. “Günaydın”, “iyi akşamlar”, “iyi günler” gibi.
- Selamlanan kişinin yanında bulunanlar, selam vereni tanımasalar bile selamlanan kişi ile birlikte selam almaları bir nezaket kuralıdır.

➤ **Tanışma ve tanıştırmada dikkat edilmesi gereken kurallar**

İnsan ilişkileri tanışma veya tanıştırma ile başlar. Tanışma ve tanıştırmamanın sosyal hayatta önemli bir yeri vardır. Kişi ve gruplar birbirlerine takdim edilerek tanıştırılır. Takdim sırasında erkek bayana, küçük büyüğe, ast üste, memur amire, tek kişi gruba takdim edilir. Tanıştırılan kişi, tanıştırıldığı kişinin el uzatmasını beklemelidir. Bir yabancı ile tanıştığımızda önce kendimizi tanıtmalı, sonra ne amaçla görüşmek istediğimizi ifade etmeliyiz.

➤ **Hitap etmede uyulması gereken kurallar**

Hitap etme; etkili söz söyleme, karşı tarafı etkileme anlamı taşır. İnsanlar, isteklerini karşı tarafa sözle iletir. Sosyal ilişkilerde bireyler, kişilerin buldukları statüye göre hitap biçimlerini belirler.

İletişim aracı olarak kullanılan dilin, insanları etkileyecek şekilde kullanılması, insan ilişkilerini kolaylaştırır. Bu nedenle, kullanılan sözcüklerin çok iyi seçilmesi ve kullanılmasında büyük yarar vardır. Bireyler arkadaş ve yaşlılarsa birbirlerine adlarıyla ve “sen” diye hitap edebilir. Akrabalar ya da çok sık görüşülen büyüklerle senli benli ilişki kurulabilir. Bu ilişkilerde ise insanlar birbirlerinin yaşlarına, statülerine göre “anne, baba, abla, ağabey, teyze, amca” şeklinde hitap edebilir.

Sosyal ilişkilerde insanlar, hitap etmeleri gereken kişilerin buldukları yer veya makama göre farklı hitap şekillerini kullanır. Daha çok resmî kurumlardaki ilişkilerde, okulda, iş yerinde, “siz” diye hitap etmek gerekir. Ayrıca unvanlarına göre de hitap etmek gerekir: “Öğretmenim, Müdür Bey, Savcı Bey” gibi. Konuşma bir kültür, zekâ, bilgi ve görgü işidir. Her şeyde olduğu gibi konuşmanın da belli kuralları vardır. Bunlar:

- Muhatabın düzeyine göre uygun hitaplar seçilmeli ve sert ifadelerden kaçınılmalıdır.
- Argo sözcükler kullanılmamalıdır.
- Yeni tanışılan kişilere mesafeli davranılmalıdır.
- Yüksek sesle ve hızlı konuşma yolu tercih edilmemelidir.
- Muhatabın kültür seviyesine uygun bir dil kullanılmalıdır.
- Davranışlar söylenenleri doğrular nitelikte olmalıdır.
- İncelenip kesin bilgi edinilmemiş konularda kesin söz söylemekten kaçınılmalıdır.
- Kişi kendisinden çok söz etmemeli, muhatabı uygun olmayan bir duruma düşürmemelidir.
- Muhataba konuşma hakkı tanınmalı ve bu, davranışlarla gösterilmelidir.
- Samimi, güvenilir, sakin ve doğal davranışlar içinde olunmalıdır.
- Çeşitli konuşmalardan öğrenilen sırlar saklanmalı, her yerde ileri geri söz söylenmemelidir.
- Toplumla karşı yapılan hitapların etkili olması için önceden gerekli hazırlıklar yapılmalıdır.
- Toplumca yanlış anlaşılacak konuşmalardan kaçınılmalıdır.
- Toplumla hitap edecek kişi, ön hazırlıklarını yaparak kürsüye çıkmalıdır.
- Konuşmacı; konusunu dinleyenleri etkileyecek şekilde anlatmalı, gerektiğinde kısa sorular sorarak dinleyenlerin dikkatlerini toplamalı ve konuşmayı, beklenen sonuca götüreceği şekilde bitirmelidir.
- Konuşmacı; tutarsız, kuşkulu, çekingen, kararsız davranışlarla dinleyicileri sıkmaktan kaçınılmalıdır.

➤ **Telefon konuşmalarında uyulması gereken kurallar**

Telefon konuşması belli bir kültürü ve beceriyi gerektirir. Telefon eden, kısa ve öz konuşmalı, dakikalarca sohbet etmemelidir. Telefonla konuşurken her zaman nazik ve kibar olmalıdır. Telefonla konuşurken uyulması gereken kurallar:

- Telefon eden kişi karşıdaki kişiye kendini tanıtmalı, görüşeceği kişinin adını vermelidir.
- Yanlış numarayı çevirme hâlinde özür dilemelidir.
- Ölçülü ve nazik bir dil kullanarak uygun bir ses tonu ile konuşmalıdır.
- Sekreter aracılığı ile yapılan telefon görüşmelerinde astın telefonu üst makamda olana bağlanmalıdır.
- Amir, bayan ve yaşça kendinden büyük biri ile yapılan telefon görüşmesi sonunda o kişiden önce telefonu kapatılmamalıdır.

- Sabah 10.00'dan önce ve akşam saat 22.00'den sonra telefon etmemeye özen gösterilmelidir.
- Telefonlar gereksiz yere uzun süre meşgul edilmemelidir.
- Cep telefonları uygun olmayan yer ve zamanlarda kapalı tutulmalı (sinema, tiyatro, toplantı vb.)dır.
- Görüşmenin bitiminden sonra telefon sertçe kapatılmamalıdır.

➤ **İnternet kullanımında uyulması gereken kurallar**

E-posta yoluyla göndereceğiniz metinlerde, daima kibar olunmalıdır. Kişilerin kişilik haklarına yönelik olumsuz sözlere, hakaretlere yer vermeye dikkat edilmelidir. Mümkün olabildiği kadar interneti sohbet, şakalaşmak gibi amaçlarla değil bilgi alışverişi, haberleşme, araştırma, kültür artırımı gibi amaçlarla kullanmak gerekir. Büyük harflerle yazmak, internet dilinde "bağırma" anlamına geldiği için böyle bir niyetiniz olmasa bile, bundan kaçınılmalıdır.

2.2. Gelenek ve Görenekler (Örf ve Âdetler)

Toplumda, uzun zaman boyunca oluşmuş ve uyulması zorunlu sayılan ortak davranışlara "gelenek ve görenekler" adı verilir. Töre kavramı, gelenek ve göreneklerin tamamını anlatmak için kullanılır. İnsan, başkalarıyla olan ilişkilerini ve davranışlarını toplumun geleneklerini dikkate alarak düzenlemek zorundadır. Aksi hâlde, topluma uyum sağlamada sorunlarla karşılaşır. Örneğin Türklerde anneye, babaya, büyüklere karşı saygılı olmak bir gelenektir. Dil, din ve aile gibi değerlere geleneksel olarak saygı gösterilir.

Gelenek ve görenek kuralları, genel ve özel olmak üzere iki kategoride ele alınabilir. Toplumdaki herkesi ilgilendiren genel nitelikli kuralların yanı sıra, belirli bir meslekle ilgili olan ve bu meslek mensuplarınınca benimsenen özel nitelikli gelenek ve görenek kuralları da vardır.

Bir davranış modelinin gelenek ve görenek kuralı olarak kabul edilebilmesi için bazı şartları taşıması gerekir. Bunlar:

- **Kesinlik:** Gelenek ve görenek kuralının anlam ve içeriği konusunda tartışma olmamasıdır. Gelenek ve görenek kuralının anlamı toplum üyeleri tarafından açıkça bilinmeli ve benimsenmelidir.
- **Akla uygunluk:** Akla uygun, kabul edilebilir olmalı, saçma olmamalıdır.
- **Süreklilik, eskilik:** Gelenek ve görenek kuralının çok eski zamandan beri var ve uygulanıyor olması gereklidir.
- **Genel inanç:** İnsanlar, bu kuralların haklı olduğuna inanmalı, uygulanması zorlamaya dayanmamalıdır.
- **Kanuna ve hukuk sisteminin genel esaslarına aykırı olmamak:** Toplumsal ilişkileri düzenleyen gelenek ve görenek kurallarının hukuk düzeni ile çelişmemesi gerekir.

2.2.1. Gelenek ve Göreneklere Uymanın Sağladığı Faydalar

Gelenek ve görenekler nerede, nasıl davranılacağını belirler. O nedenle ilişkileri kolaylaştırır.

➤ Sosyal yönden faydaları

- Toplumlardaki sosyal ilişkileri belirler.
- Aile içi ilişkileri belirler.
- Ailenin nasıl kurulacağı ile ilgili kuralları koyar.
- Evde kadın, erkek ve çocuklardan beklenen davranışları belirler ve sınırlar.
- Öğretmen, yaşlılar ve komşular gibi çevremizdekilere karşı davranma biçimlerini belirler.
- Doğum ve ölüm karşısındaki davranışları belirler.
- Sosyal yaşamı kolaylaştırır.

➤ Kültürel yönden faydaları

Kültür, insanlar tarafından oluşturulan, maddi ve manevi değerleri ileri kuşaklara ileten bir araçtır. Kültürü, maddi ve manevi kültür olarak iki grupta inceleyebiliriz. Maddi kültür; yapılarımız, tekniklerimiz, yollarımız, ulaştırma araçlarımız vb., manevi kültür ise gelenek ve göreneklerimiz, ortak davranış ve tutumlarımız gibi topluluğa ait değerlerdir.

➤ Toplum barışı açısından faydaları

- İnsanların birbirleriyle iyi ilişkiler kurmalarını sağlar.
- Gelenek ve görenekler yurtseverlik, kahramanlık, alçak gönüllük, kanaatkâr olma ve tutumluluk gibi değerleri içerir.
- Toplumda barışçıl ve yakın ilişkilerin yaygınlaşmasında önemli rol oynar. Örnek: Komşularımızla yardımlaşmak, dostlarımızın özel günlerini anımsamak (doğum günü, evlilik günü vb.).

2.3. Dini Kurallar

Din sözlük anlamı olarak "insanların, duygusal veya bilinçli olarak bağlı oldukları birtakım doğüstü kudretlere ya da varlıklara inanması ve bunlara ibadet etmesi"dir. Kuran'da; yüksek bir hâkimiyetin emirlerine uymak, yol, hüküm, mükâfat, bağlanmak gibi anlamlarda kullanılmıştır.

Din, sadece insanla tanrı arasındaki ilişkiyi düzenlemez, insanın insanla ve toplumla olan ilişkileri konusunda da kurallar içerir. Hatta hukuk, başlangıçta çoğu kez dinî ayinlerle ve usullerle karmaşık şekilde ortaya çıkmıştır.

Dinlerin hak ve adaleti savunmaları; insanların iyi ahlaklı olmalarını ve birbirlerine saygı duymalarını sağlamaları, toplum yaşamına olumlu katkı sağlar. Dinin ayrıca şu fonksiyonları da vardır.

- Sosyal bütünleşmenin korunmasında önemli rolü vardır.
- Doğrunun yanlıştan ayırt edilmesini öğretir.
- Toplumun istikrarı ve devam edebilmesi için yardım eder.
- Toplum üyelerine, güç çevre şartları içinde varlığı sürdürme mücadelesi için cesaret verir.
- Dua etmek insanların ruhsal baskılardan sıyrılabilmeleri için bir kurtuluş yolu sağlar.
- Dinsel törenler toplum dayanışmasını kuvvetlendirici araçlardır.
- Dinler meydana çıkışlarında sosyal adaletsizliğe ve sosyal düzene karşı bir eleştiri unsuru getirmişlerdir.

2.4. Ahlak Kuralları

Ahlak, bir toplumda yapılması ve yapılmaması gereken davranışlara ilişkin kuralların bütünüdür. Ahlak kuralları, hukuk ve din kuralları gibi insan davranışlarını düzenler. Daha çok niyet ve düşünceye önem verir. Uyulmadığında yaptırımı, toplum tarafından ayıplanmaktadır.

Bireylerin ve toplumun belirli davranışları iyi veya kötü olarak nitelendirmeleri esasına dayanan ahlak kuralları, aslında din kuralları ile iç içedir. Ahlak kuralları dinî inançların sürdürülmesini; din kuralları da yaptırımlarıyla ahlak kurallarına uyulmasını kolaylaştırır. Bazı din kuralları aynı zamanda ahlak kuralıdır. Hatta İslam dininin "güzel ahlak" olduğuna işaret eden hadisler vardır. Ancak aralarında farklar da mevcuttur. Din kuralları değişmezken ahlak kuralları değişebilir.

Ahlak, bireysel ve toplumsal ahlak olarak ikiye ayrılır. Bireylerin insan davranışları hakkında iyi veya kötü şeklindeki değer yargıları "bireysel ahlakı" oluşturur. İnsanların birbirleriyle ve toplumla olan ilişkilerini düzenleyen manevi nitelikte kural ve ilkeler ise "toplumsal ahlak" kurallarıdır.

- **Ahlak kurallarının özellikleri**
 - Toplumda barışı ve güveni sağlar.
 - Uzlaşmazlıkları giderir.
 - Kişileri birbirine yakınlaştırır.
 - Sosyal dayanışmayı kuvvetlendirir.
 - Toplumun dağılmasını ve bölünmesini önler.

2.5. Hukuk Kuralları

Hukuk; örgütlenmiş bir toplum içinde yaşayan insanların birbirleriyle veya meydana getirdikleri toplulukların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen, kişilerin hukuki güvencesini ve insan haklarını sağlamak amacıyla oluşturulan ve devlet gücü ile desteklenen, bağlayıcı, genel ve devamlı kuralların bütünüdür. Hukuk bu yolla;

- Barışı sağlar.
- Hukuksal güvenliği sağlar.
- Adaleti sağlar.
- Eşitlik sağlar.
- Özgürlük sağlar.
- Toplumda oluşum ve gelişimlere cevap verme görevini yerine getirir.

Toplumunu düzenleyen kurallardan en önemlisi ve en etkilisi hukuk kurallarıdır. Hukuk kurallarının diğerlerinden ayrılan temel özelliği; insanların hukukun kendilerine yüklediği yükümlülükleri kendi istekleriyle yerine getirmemeleri hâlinde devletin yetkili organlarının, bu yükümlülüklerin zorla yerine getirilmesini sağlamasıdır. Ülkenin yasal, sosyal ve ekonomik yapısı hukuk kurallarıyla düzenlenir. Ayrıca birçok ahlak, örf, âdet ve din kuralının hukuk kuralı hâlinde varlığını sürdürdüğünü de eklemek gerekir.

Şekil 2.3: Hukuk sembolü

2.6. İnsan Hakları

İnsan hakları, devlet karşısında her insanın sahip olması gereken özelliklerin tümüdür. İnsan haklarıyla ilgili ilk yazılı metin, 1789 Fransız Devrimi'nin yarattığı İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'dir. Bu bildiri, evrensel nitelik taşıdığı için ondan sonra birçok ülke tarafından benimsenerek başka anayasalara da esas olmuştur. Daha sonra bu bildiri yetersiz kalmış ve Birleşmiş Milletler Örgütünde ele alınarak bir İnsan Hakları Bildirisi hazırlanıp yayınlanmıştır (10 Aralık 1948).

Türkiye de, 1961 Anayasası'nda bu hakların tümüne yer verilmiştir. Anayasamızın 14 - 34'üncü maddelerinde; Türklerin kişisel hakları ve özgürlükleri, 35-34'üncü maddelerinde; sosyal ve iktisadi hakları gösterilmiş ve haklar böylece anayasal güvence altına alınmıştır.

➤ **Kişinin yasal, maddi, manevi ve kişilik hakları şunlardır:**

- Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler, birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar.
- Herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka bir görüş, ulusal ve sosyal köken mülkiyet gibi başka bir ayırım gözetmeksizin bütün hak ve özgürlüklerden yararlanabilir.
- Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır.
- Herkesin her nerede olursa olsun hukuksal kişiliğinin tanınması hakkı vardır. Yasalar önünde herkes eşittir.
- Kimsenin özel yaşamına, ailesine, konutuna ya da haberleşmesine keyfi olarak karışamaz, şerefine ve adına saldırılamaz.
- Herkesin bir devlet topraklarında serbestçe dolaşma ve oturma hakkı vardır.
- Yetişkin her kadının ve erkeğin istediği kişi ile evlenme ve aile kurma hakkı vardır.
- Mülkiyet hakkı vardır, kimse keyfi olarak mülkiyetten yoksun bırakılamaz.
- Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü vardır.
- Dernek kurma ve derneğe üye olma, sendika kurma, üye olma (silahsız ve saldırsız toplanma koşulu ile) hakkı vardır.
- Seçme ve seçilme hakkı vardır.
- Kamu hizmetlerinden eşit olarak yararlanabilir.
- Çalışma, işini seçme, sosyal güvenlik, eşit iş için eşit ücret hakkı vardır.
- Herkes eğitim hakkına sahiptir, istediği dalda eğitim alabilir.
- Sağlık ve tıbbi bakım hakkına sahiptir

➤ **İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi**

Bu bildiriyle yalnızca demokratik anayasalarla tanınan temel medeni ve siyasi haklar değil ekonomik, toplumsal, kültürel haklar da genel tanımlarla belirli hâle gelmiştir. İlk grup haklar arasında; yaşama, özgürlük ve kişi güvenliği gibi haklarla birlikte keyfi tutuklama, hapis ve sürgünden korunma, bağımsız ve tarafsız mahkemelerde adil ve kamuya açık olarak yargılanma hakkı ile düşünce, vicdan, din, toplanma ve örgütlenme özgürlükleri bulunur.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine göre;

Madde 1- Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler, birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar.

Madde 2- Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin bu Bildirge ile ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir.

Ayrıca, ister bağımsız olsun, ister vesayet altında veya özerk olmayan ya da başka bir egemenlik kısıtlamasına bağlı ülke yurttaşı olsun bir kimse hakkında, uyuğunda bulunduğu devlet veya ülkenin siyasal, hukuksal veya uluslararası statüsü bakımından hiçbir ayırım gözetilmeyecektir.

Madde 3 -Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır.

Madde 4- Hiç kimse kölelik veya kulluk altında bulundurulamaz, kölelik ve köle ticareti her türlü biçimde yasaktır.

Madde 5- Hiç kimseye işkence yapılamaz, zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı davranışlarda bulunulamaz ve ceza verilemez.

Madde 6- Herkesin her nerede olursa olsun, hukuksal kişiliğinin tanınması hakkı vardır.

Madde 7- Herkes yasa önünde eşittir ve ayırım gözetilmeksizin yasanın korunmasından eşit olarak yararlanma hakkına sahiptir. Herkesin bu Bildirge'ye aykırı her türlü ayırım gözetici işleme karşı ve böyle işlemler için yapılacak her türlü kışkırtmaya karşı eşit korunma hakkı vardır.

Madde 8- Herkesin anayasa ya da yasayla tanınmış temel haklarını çiğneyen eylemlere karşı yetkili ulusal mahkemeler eliyle etkin bir yargı yoluna başvurma hakkı vardır.

Madde 9- Hiç kimse keyfi olarak yakalanamaz, tutuklanamaz ve sürgün edilemez.

Madde 10- Herkesin hak ve yükümlülükleri belirlenirken ve kendisine bir suç yüklenirken tam bir şekilde davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından hakça ve açık olarak görülmesini istemeye hakkı vardır.

Madde 11- Kendisine bir suç yüklenen herkes, savunması için gerekli olan tüm güvencelerin tanındığı açık bir yargılama sonunda, yasaya göre suçlu olduğu saptanmadıkça suçsuz sayılır.

Hiç kimse işlendiği sırada ulusal ya da uluslararası hukuka göre bir suç oluşturmayan herhangi bir eylem veya ihmalden dolayı suçlu sayılamaz. Kimseye suçun işlendiği sırada uygulanabilecek olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

Madde 12- Kimsenin özel yaşamına, ailesine konutuna ya da haberleşmesine keyfi olarak karışılmaz, şeref ve adına saldırılamaz. Herkesin bu gibi karışma ve saldırılara karşı yasa tarafından korunmaya hakkı vardır.

Madde 13

- Herkesin bir devletin toprakları üzerinde serbestçe dolaşma ve oturma hakkı vardır.
- Herkes, kendi ülkesi de dâhil olmak üzere, herhangi bir ülkeden ayrılmak ve ülkesine yeniden dönmek hakkına sahiptir.

Madde 14

- Herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınma ve sığınma olanaklarından yararlanma hakkı vardır.
- Gerçekten siyasal nitelik taşımayan suçlardan veya Birleşmiş Milletlerin amaç ve ülkelerine aykırı eylemlerden doğan kovuşturma durumunda bu haktan yararlanılamaz.

Madde 15

- Herkesin bir yurttaşlığa hakkı vardır.
- Hiç kimse keyfi olarak yurttaşlığından veya yurttaşlığını değiştirme hakkından yoksun bırakılamaz.

Madde 16

- Yetişkin her erkeğin ve kadının, ırk, yurttaşlık veya din bakımlarından herhangi bir kısıtlamaya uğramaksızın evlenme ve aile kurmaya hakkı vardır.
- Evlenme sözleşmesi, ancak evleneceklerin özgür ve tam iradeleriyle yapılır.
- Aile, toplumun, doğal ve temel unsurudur, toplum ve devlet tarafından korunur.

Madde 17

- Herkesin tek başına veya başkalarıyla ortaklaşa mülkiyet hakkı vardır.
- Hiç kimse keyfi olarak mülkiyetinden yoksun bırakılamaz.

Madde 18- Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, din veya topluca, açık olarak ya da özel biçimde öğrenim, uygulama, ibadet ve dinsel törenlerle açığa vurma özgürlüğünü içerir.

Madde 19- Herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu olmaksızın bilgi ve düşünceleri her yoldan araştırmak, elde etmek ve yaymak hakkını gerekli kılar.

Madde 20

- Herkesin silahsız ve saldırsız toplanma, dernek kurma ve derneğe katılma özgürlüğü vardır.
- Hiç kimse bir derneğe girmeye zorlanamaz.

Madde 21

- Herkes, doğrudan veya serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığı ile ülkesinin yönetimine katılma hakkına sahiptir.
- Herkesin ülkesinin kamu hizmetlerinden eşit olarak yararlanma hakkı vardır.
- Halkın iradesi hükümet otoritesinin temelidir. Bu irade, gizli veya serbestliği sağlayacak benzeri bir yöntemle genel ve eşit oy verme yoluyla yapılacak ve belirli aralıklarla tekrarlanacak dürüst seçimlerle belirlenir.

Madde 22- Herkesin toplumun bir üyesi olarak sosyal güvenliğe hakkı vardır. Ulusal çabalarla ve uluslararası işbirliği yoluyla ve her devletin örgütlenmesine ve kaynaklarına göre; herkes onur ve kişiliğinin serbestçe gelişim için gerekli olan ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının gerçekleştirilmesi hakkına sahiptir.

Madde 23

- Herkesin çalışma, işini serbestçe seçme, adaletli ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı vardır.
- Herkesin, herhangi bir ayırım gözetmeksizin, eşit iş için eşit ücrete hakkı vardır.
- Herkesin kendisi ve ailesi için insan onuruna yaraşır ve gerekirse her türlü sosyal koruma önlemleriyle desteklenmiş bir yaşam sağlayacak adil ve elverişli bir ücrete hakkı vardır.
- Herkesin çıkarımı korumak için sendika kurma veya sendikaya üye olma hakkı vardır.

Madde 24- Herkesin dinlenmeye, eğlenmeye, özellikle çalışma süresinin makul ölçüde sınırlandırılmasına ve belirli dönemlerde ücretli izne çıkmaya hakkı vardır.

Madde 25

- Herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes, işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ve kendi iradesi dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir.
- Anaların ve çocukların özel bakım ve yardım görme hakları vardır. Bütün çocuklar, evlilik içi veya evlilik dışı doğmuş olsunlar, aynı sosyal güvenceden yararlanırlar.

Madde 26

- Herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel eğitim aşamasında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitim herkese açıktır. Yüksek öğretim, yeteneklerine göre herkese tam bir eşitlikle açık olmalıdır.
- Eğitim insan kişiliğini tam geliştirmeye ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim; bütün uluslar, ırklar ve dinsel topluluklar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirilmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.

- Çocuklara verilecek eğitimin türünü seçmek, öncelikle ana ve babanın hakkıdır.

Madde 27

- Herkes, toplumun kültürel yaşamına serbestçe katılma, güzel sanatlardan yararlanma, bilimsel gelişmeye katılma ve bundan yararlanma hakkına sahiptir.
- Herkesin yaratıcısı olduğu bilim, edebiyat ve sanat ürünlerinden doğan maddi ve manevi çıkarlarının korunmasına hakkı vardır.

Madde 28- Herkesin bu Bildirge’de öngörülen hak ve özgürlüklerin gerçekleşeceği bir toplumsal ve uluslararası düzene hakkı vardır.

Madde 29

- Herkesin, kişiliğinin serbestçe ve tam gelişmesine olanak veren topluma karşı ödevleri vardır.
- Herkes haklarını kullanırken ve özgürlüklerinden yararlanırken başkalarının hak ve özgürlüklerinin tanınması ve bunlara saygı gösterilmesinin sağlanması ve demokratik bir toplumda genel ahlak ve kamu düzeniyle genel refahın gereklerinin karşılanması amacıyla yalnız yasayla belirlenmiş sınırlamalara bağlı olur.
- Bu hak ve özgürlükler hiçbir koşulda Birleşmiş Milletlerin amaç ve ilkelerine aykırı olarak kullanılamaz.

Madde 30- Bu Bildirge’nin hiçbir kuralı, herhangi bir devlet, topluluk veya kişiye, burada açıklanan hak ve özgürlüklerden herhangi birinin yok edilmesini amaçlayan bir girişimde veya eylemde bulunma hakkını verir biçimde yorumlanamaz.

Resim 2.1: Avrupa insan hakları mahkemesi

UYGULAMA FAALİYETİ

İnsan ilişkilerini düzenleyen toplumsal kuralları ayırt ediniz.

İşlem Basamakları	Öneriler
➤ Görgü kurallarına uygun davranınız.	<ul style="list-style-type: none">➤ Giyinirken yaşınıza, mesleğinize, bulunduğunuz konuma, mevsime uygun kıyafet seçmeye dikkat etmeyi unutmamalısınız.➤ Tanışma ve tanıştırmada, selamlaşmada bayana, yaşlıya ve üstlerinize öncelik tanımanız gerektiğini unutmamalısınız.➤ “Telefonla Görüşmede Uyulması Gereken Kurallar” başlıklı konuyu tekrar edip arkadaşlarınız ve yakınlarınızla telefon görüşmelerinde bu kurallara uymanız gerektiğini hatırlayınız.
➤ Gelenek ve göreneklere uygun davranınız.	➤ Gelenek ve göreneklere uymanın sosyal ve kültürel yönden sağladığı faydaları farklı kaynaklardan da araştırabilirsiniz.
➤ Dinî kurallara uygun davranınız.	➤ Dinî kurallara uygun davranmanın toplum barışına katkılarını farklı kaynaklardan da araştırabilirsiniz.
➤ Ahlak kurallarına uygun davranınız.	➤ Öğrenme faaliyetinden ilgili konuyu tekrar edebilirsiniz.
➤ Hukuk kurallarına uygun davranınız.	➤ Öğrenme faaliyetinden ilgili konuyu tekrar edebilirsiniz.
➤ İnsan haklarına uygun davranınız.	➤ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi maddelerini öğreniniz.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Aşağıdaki soruları dikkatlice okuyarak doğru seçeneği işaretleyiniz.

1. Toplum hayatını düzenleyen kurallardan hangisi yazılı olmak zorundadır?
A) Hukuk kuralları
B) Ahlak kuralları
C) Görgü kuralları
D) Örf ve âdet kuralları
E) Moda kuralları
2. Aşağıdakilerden hangisi dinin yerine getirdiği fonksiyonlardandır?
A) Toplumun istikrarı ve devamını sağlar.
B) Güç çevre şartları içinde varlığımızı sürdürmek için cesaret verir.
C) Dinsel törenler toplum dayanışmasını kuvvetlendirir.
D) Dinler sosyal adaletsizliğe ve sosyal düzene karşı eleştiri getirir.
E) Hepsi
3. Aşağıdakilerden hangisi örf ve âdet kurallarını meydana getiren şartlardan biri değildir?
A) Akla uygunluk
B) Genel inanç
C) Geçici olması
D) Kesinlik
E) Kanuna aykırı olmaması
4. Aşağıdakilerden hangisi hukuk düzeninin temel fonksiyonlarından biri değildir?
A) Barışı sağlamak
B) Güveni sağlamak
C) Eşitlik sağlamak
D) Özgürlük sağlamak
E) Teknolojik gelişmeyi sağlamak
5. Aşağıdakilerden hangisi hukuk kurallarının tanımında yer almaz?
A) Devletçe belirlenmesi
B) Hakları ve hukuki ödevleri göstermesi
C) Örgütlenmiş bir toplum için olması
D) İnsan haklarını sağlaması
E) Gelenek ve görenekler

DEĞERLENDİRME

Cevaplarınızı cevap anahtarıyla karşılaştırınız. Yanlış cevap verdiğiniz ya da cevap verirken tereddüt ettiğiniz sorularla ilgili konuları faaliyete geri dönerek tekrarlayınız. Cevaplarınızın tümü doğru ise “Modül Değerlendirme”ye geçiniz.

MODÜL DEĞERLENDİRME

Aşağıdaki cümlelerin başında boş bırakılan parantezlere, cümlelerde verilen bilgiler doğru ise D, yanlış ise Y yazınız.

1. () Sınırları belli bir doğal çevrede ortak amaçlar için bir araya gelen, birbiri ile ilişki, iş birliği ve dayanışma içinde olan insanlardan oluşan kümelere toplum denir.
2. () Her grup, amaçladığı işlevini sürdürdüğü müddetçe varlığını sürdürür.
3. () Resmî olmayan gruplar yetkili organlarca oluşturulmuş, yasa, tüzük ve yönetmeliklere göre yönetilen gruplardır.
4. () Bireyin statüsüne uygun davranışlarına "rol" denir.
5. () Bireyin kazanmak için herhangi bir çaba sarf etmediği, doğuştan kendisinde var olan statüye kazanılmış statü denir.
6. () Toplum hâlinde yaşayan insanların yerine getirmek zorunda oldukları ödevleri ve kullanacakları yetkileri belirten kurallara, görgü kuralları denir.
7. () Toplumda, uzun zaman boyunca oluşmuş ve uyulması zorunlu sayılan ortak davranışlara “gelenek ve görenekler“ denir.
8. () Boyasız ayakkabı, ütüsüz ve sökükle kıyafetler ahlak kurallarına aykırıdır.
9. () İnsan Hakları Bildirisi, 1789 yılında ilk yazılı metin olarak hazırlanmıştır.
10. () Cep telefonları uygun olmayan yer ve zamanlarda (sinema, tiyatro, toplantı vb.) kapalı tutulmalıdır.

Aşağıdaki soruları dikkatlice okuyarak doğru seçeneği işaretleyiniz.

11. Aşağıdakilerden hangisi toplumu tanımak için bilinmesi gereken özelliklerdendir?
A) Toplumun nüfus özellikleri
B) Toplumla ilgili genel bilgiler
C) Toplum için mevcut hizmet olanakları
D) Hizmetlerin kullanımı
E) Önceliklerin belirlenmesi
12. Toplum içinde var olan ve uyulması gereken incelik ve saygı kuralı aşağıdakilerden hangisidir?
A) Ahlak kuralı
B) Gelenek ve görenek
C) Görgü kuralı
D) Hukuk kuralı
E) Din kuralı

-
13. Devlet gücüyle uyulması zorunlu hâle getirilmiş kurallar aşağıdakilerden hangisidir?
- A) Hukuk kuralları
 - B) Din kuralları
 - C) Gelenek ve görenekler
 - D) Töreler
 - E) Ahlak kuralları

DEĞERLENDİRME

Cevaplarınızı cevap anahtarıyla karşılaştırınız. Yanlış cevap verdiğiniz ya da cevap verirken tereddüt ettiğiniz sorularla ilgili konuları faaliyete geri dönerek tekrarlayınız. Cevaplarınızın tümü doğru ise bir sonraki modüle geçmek için öğretmeninize başvurunuz.

CEVAP ANAHTARLARI

ÖĞRENME FAALİYETİ -1'İN CEVAP ANAHTARI

1	A
2	C
3	E
4	A
5	B

ÖĞRENME FAALİYETİ -2'NİN CEVAP ANAHTARI

1	A
2	E
3	C
4	E
5	E

MODÜL DEĞERLENDİRME CEVAP ANAHTARI

1	Doğru
2	Doğru
3	Yanlış
4	Doğru
5	Yanlış
6	Yanlış
7	Doğru
8	Yanlış
9	Doğru
10	Doğru
11	E
12	C
13	A

KAYNAKÇA

- ACAR Gülde, **Davranış Bilimlerine Giriş**, Anadolu Üniversitesi, Ankara, 1983.
- ALTAN Ömer Zühtü, **İş ve Güvenlik Hukuku**, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 1988.
- ARICI Hüsnü, **Davranış Bilimlerine Giriş**, Anadolu Üniversitesi, Ankara, 1983.
- AYDIN Orhan, **Davranış Bilimlerine Giriş**, Anadolu Üniversitesi, Ankara, 1983.
- BAYRAKTAR Rüveyde, **Davranış Bilimlerine Giriş**, Anadolu Üniversitesi, Ankara, 1983.
- ÇOŞTUR Recai, **Davranış Bilimleri Giriş**, Anadolu Üniversitesi, Ankara, 1983.
- ERKUL İlhan, **İş ve Güvenlik Hukuku**, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 1987.
- ESKİ Rüksan, **Davranış Bilimlerine Giriş**, Anadolu Üniversitesi, Ankara, 1983.
- GEREK Nüvit, **İş Güvenlik Hukuku**, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 1987.
- GÜVEN Ercan, **İş ve Güvenlik Hukuku**, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 1987.
- HAVADAROĞLU Selim, **Davranış Bilimlerine Giriş**, Anadolu Ü. Ankara, 1983.
- KORKUT Fidan, **İnsan İlişkileri**, Ecem Yayıncılık, Ankara, 1995.
- NAZİK M. Hamil, **İnsan İlişkileri**, Ye-pa Yayın Pazarlama, İstanbul, 1981.
- OZANKAYA Özer, **Davranış Bilimlerine Giriş**, Anadolu Üniversitesi, Ankara, 1986.
- SAVAŞIR İskender, **Davranış Bilimlerine Giriş**, Anadolu Üniversitesi, Ankara, 1983.
- ŞAHİN Deniz, **Davranış Bilimlerine Giriş**, Anadolu Üniversitesi, Ankara, 1983.
- ŞEVKATLİ Murat, **İnsan İlişkileri**, Tutibay Yayınları, Ankara, 1997.
- TABAK Ruhi Selçuk, Sibel SOLMAZ, **Sağlık Hizmetlerinde İletişim**, Somgür Yayıncılık, Ankara, 2008.
- TEGİN Buket, **Davranış Bilimlerine Giriş**, Anadolu Üniversitesi, Ankara, 1983.
- TOPÇU Sedat, **Davranış Bilimlerine Giriş**, Anadolu Üniversitesi, Ankara, 1983.